

СТАНОВЛЕННЯ ТРАНСПАРЕНТНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ¹

Савченко Т.Г., доктор економічних наук, завідувач кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування, Сумський державний університет, м. Суми

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна

Миненко Л.М. кандидат економічних наук, Національний банк України, м. Київ

tar.savchenko@gmail.com

minenkoliya123@gmail.com

У статті проаналізовано вимоги Національного банку України щодо прозорості банків, банківських груп та небанківських учасників фінансового ринку. Становлення прозорості банківського сектору розглядається у динаміці та нерозривній єдності з вимогами ЄС щодо забезпечення прозорості.

Ключові слова: прозорість банківської системи, вимоги до прозорості, банк, банківська група.

DOI: 10.21272/1817-9215.2019.4-4

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Питання прозорості та інформаційної прозорості, а також відкритості банківського сектору набуває особливого значення в епоху інформаційної економіки та стає його окремою конкурентною перевагою.

Наразі триває науковий диспут стосовно таких близьких наукових категорій як «відкритість», «прозорість», «доступність», «прозорість». Здебільшого, прозорість науковцями розглядається як соціальний, правовий, економічний або політичний феномен.

Економічна категорія «прозорість» має вузьке трактування, як ступінь прозорості фінансової звітності суб'єкта бізнесу чи органів державної влади або їх політик, та більш широке – як характеристика комунікаційної політики, двосторонній взаємовплив суб'єкта управління зі своїми стейкхолдерами.

Стосовно банківського сектору питання прозорості охоплює не тільки аспект підзвітності фінансової установи чи центрального банку, а й довіри споживачів та інвесторів до сектору, попиту на фінансові послуги, ділової активності не лише на рівні банківської системи, а й національної економіки в цілому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання прозорості органів публічної влади знайшло відображення у працях Р. Інглхарт та К. Вельцель, В. Бондаренка, Ж. Дерія, Н. Завгородньою, О. Крета, О. Кошової, Л. Наливайка, М. Пашковської, В. Пилаєвої, М. Романова, Г. Терещука, В. Ярошенка, С. Єсімова та ін.

Дослідження прозорості центрального банку викладено в наукових викладах переважно зарубіжних вчених М. Гудфренда, Р. Лукаса, С. Моїсєєва, С. Круве, Е. Міде, А. Цукермана, П. Гераатса, С. Ейфінгера. Низка публікацій присвячена питанню визначення індексу прозорості центрального банку - П. Сікрос, С. Ейфінгер та П. Гераатс, Н. Дінсер та Б. Ейхенгрін, Л. Біні-Смакхі та Д. Грос, Б. Капрару, К. Варш та ін. Питання прозорості банківського сектору в загальних рисах досліджувалося й вітчизняними науковцями, наприклад, у працях Ю. Гаркуші, І.Макаренка, Л. Миненко, Т. Савченко [10-12, 15] та ін. Одночасно прозорість банківського сектору як системне явище, особливо в частині його забезпечення, належним чином досліджена не була.

¹ Дослідження проведено у межах НДР «Формування системи забезпечення прозорості публічних фінансів як передумова боротьби з корупцією в Україні», номер державної реєстрації 0118U003585

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Виходячи з викладеного вище, дана стаття спрямована на дослідження підходів до підвищення прозорості банківської системи України шляхом забезпечення належної прозорості як окремих банків, так і банківських груп та небанківських фінансових установ.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Прозорість банківського сектору в контексті даного дослідження розумітимемо у трактуванні, викладеному на офіційному сайті Національного банку України (далі - Національний банк), як процесу «розкриття банком всім зацікавленим особам (кредиторам, інвесторам, громадськості) інформації щодо цілей діяльності, правових, інституційних і економічних основ, принципових рішень та їх обґрунтування, даних та інформації, прямо або опосередковано пов'язаних із діяльністю банку, а також умов підзвітності в повному обсязі, в доступній формі та на своєчасній основі» [14].

Становлення механізму прозорості в Україні розглянемо як логічну реалізацію принципів прозорості й публічності стосовно трьох груп учасників фінансового ринку: банків, банківських груп (далі - БГ) та небанківських учасників фінансового ринку.

Спочатку проаналізуємо загальні підходи до забезпечення прозорості банківської діяльності в Україні. Протягом кількох десятиліть Базельський комітет з банківського нагляду вживає активних заходів щодо регламентації прозорості діяльності банків. Одним із найбільш ефективних кроків у напрямку формування прозорості банківського ринку можна вважати вимоги угоди Базель II «Міжнародна конвергенція вимірювання капіталу і стандартів капіталу: нові підходи» [8]. Опорами Базеля II визначено: мінімальні вимоги до капіталу, наглядовий процес та ринкова дисципліна (рис. 1). Відповідно до третьої опори Базеля II банкам і фінансовим конгломератам рекомендується регулярно публікувати дані щодо ризиків, управління ризиками, процедур оцінки ризиків, достатності капіталу та структури капіталу, а також щодо облікової політики та корпоративного управління.

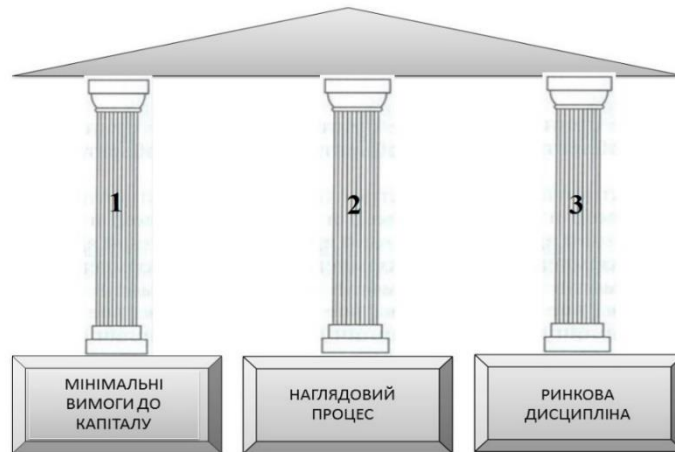

Рисунок 1 - Основи забезпечення прозорості банківського сектору за Базелем II [8]

Крім того, Угодою «Базель III» [9], посилено вимоги щодо прозорості банківському ринку, встановлено нові підходи до наглядових процедур, які передбачають моніторинг і контроль дотримання фінансовими організаціями ринкової

дисципліни та дотримання нормативів достатності капіталу. Для досягнення цієї мети вводяться стандарти розкриття інформації про ризики, які приймаються банками. Таким чином, передбачається реалізація принципу прозорості.

Оскільки Національний банк проводить активні дії щодо імплементації принципів і рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду, у 2018 році ним переглянуті вимоги щодо обов'язкового мінімального обсягу інформації, що має розкриватися банками.

Зокрема, навесні 2018 року ухвалено стратегію Національного банку, якою визначено сім ключових цілей його діяльності (рис.2).

Рисунок 2 - Стратегія Національного банку [13]

Одна із стратегічних цілей НБУ - «Стабільна, прозора та ефективна банківська система», - нерозривно пов'язана зі ступенем розкриття інформації учасників фінансового ринку. Так, з метою підвищення прозорості банківської системи Національний банк розширив перелік даних, які банки мають оприлюднювати про результати своєї діяльності.

Крім річної та проміжної звітності, які банк зобов'язаний оприлюднювати на своїх інтернет-сторінках відповідно до вимог Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, затвердженою постановою Правління Національний банк України від 24.10.2011 № 373 (далі – Положення №373) [0], також підлягають оприлюдненню данні банку про його фінансовий стан та виконання ним пруденційних вимог за встановленою формою (постанова Правління Національного банку від 15.02.2018 №11 «Про встановлення переліку інформації, що підлягає обов'язковому опублікуванню банками України» [2] далі – Положення №11), зокрема:

- 1) оборотно-сальдовий баланс;
- 2) розподіл кредитів, наданих фізичним та юридичним особам, та розміру кредитного ризику за класами боржника згідно з Положенням про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, затвердженого постановою Правління Національного банку від 30.06.2016 № 351 (далі – Положення №351) [4].
- 3) розподіл кредитів, наданих суб'єктам господарювання за видами економічної діяльності, що класифікуються за розділами, з них непрацюючих у визначенні, наведеному в Положенні № 351 [4];
- 4) економічні нормативи та ліміти відкритої валютної позиції, розрахунок яких передбачено в Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затвердженої постановою Правління Національного банку від 28.08.2001 № 368 (далі

– Інструкція № 368) [5] та Положенням про порядок встановлення Національним банком лімітів відкритої валютної позиції та контроль за їх дотриманням банками, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 12.08.2005 № 290;

5) нормативи та складові розрахунку регулятивного капіталу, розрахунок яких передбачено Інструкцією № 368 [5].

Слід зазначити, що до березня 2018 року Національний банк публікував значення економічних нормативів та складових регулятивного капіталу лише за банківською системою в цілому.

Підвищенню прозорості даних про діяльність банків також сприяло прийняття правлінням Національного банку рішення про зобов'язання банків відображати інформацію про розподіл вкладів фізичних осіб та сум можливого відшкодування Фондом гарантування вкладів фізичних осіб та результатів оцінки стійкості банків і банківської системи України відповідно до вимог Положення про здійснення оцінки стійкості банків і банківської системи України, затвердженого постановою Правління Національного банку від 22.12.2017 №141 (далі - Положення №141) [7].

Норми Положення №11 дозволили користувачам отримати досить широкую, достовірну та об'єктивну інформацію про фінансову діяльність окремого банку (зокрема щодо ресурсів, результатів діяльності, обсягів і складових структури капіталу, кредитного ризику, дотримання економічних нормативів) так і банківської системи в цілому на єдиному ресурсі - інтернет-сторінці НБУ. Крім того, оприлюднення цих даних надало користувачам (отримувачам фінансових послуг) можливість оцінити функціонування діяльності як окремого банку в Україні так і банківської системи в цілому та отримувати більш повну, зрозумілу та зіставну інформацію для прийняття обґрунтованих рішень.

Після дослідження транспарентності окремих банків доцільно проаналізувати транспарентність діяльності банківських груп (далі - БГ). Незважаючи на певні кроки Національного банку щодо підвищення транспарентності банківського ринку шляхом розміщення на сайті Національного банку інформації про показники діяльності банків, інформація про діяльність БГ, до яких вони входять, носить обмежений характер. Попри те, що консолідований нагляд за банківськими групами належить до компетенції Національного банку, публічні дані стосовно діяльності БГ на офіційному сайті Національного банку обмежені двома інформаційними блоками («Інформація про визнані банківські групи» та «Інформація про банківські групи, визнання яких припинено»), які оновлюються на періодичній основі.

Наразі Національним банком встановлено обмежені вимоги щодо складання та подання банківськими групами звітності, які наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Вимоги до подання звітності відповідальною особою банківської групи [сформовано авторами]

Назва звітності	Назва нормативно-правового акту, що регламентує подання звітності	Періодичність подання	Доступність для користувачів	
			Загальний режим	В наглядних цілях для регулятора
Річна консолідована звітність (підлягає перевірці аудиторською фірмою)	Положення № 373	Щорічно	+	+
Проміжна консолідована звітність		Квартальна	+	+
Розрахунок достатності регулятивного капіталу та дотримання економічних нормативів	Положення № 254	Квартальна	-	+

Відповідно до вимог Національного банку відповідальні особи БГ здійснюють

подання консолідованої/субконсолідованої фінансової звітності на паперових носіях, крім статистичної звітності щодо достатності регулятивного капіталу та дотримання економічних нормативів. Такий формат подання інформації фактично унеможливує здійснення порівняння/аналізу показників, які відображаються у консолідованій звітності на відповідні дати, визначити вплив кожного учасника банківської групи, дослідити індивідуальні зміни у показниках діяльності інших учасників БГ, крім банків [12].

З метою оцінки ризиків діяльності банківських груп, здійснення контролю за операціями між учасниками БГ, забезпечення стабільності банківської системи та обмеження ризиків, на які наражається банк внаслідок участі в БГ, діючий формат звітності, що надають банківські групи до Національного банку, доцільно було б додатково доповнити наступними аналітичними блоками:

1) деталізованою інформацією щодо активів, зобов'язань, капіталу у розрізі кожного з учасників БГ для можливості оцінки впливу кожного з них;

2) інформацією стосовно здійснених учасниками БГ інвестицій у капітал юридичних осіб за період та чинна на звітну дату;

3) звітом щодо структури портфеля цінних паперів учасників БГ, здійснені за період та станом на звітну дату;

4) звітом щодо внутрішньогрупових операцій БГ, здійснених за період, а також чинні на звітну дату;

5) звітом про зобов'язання учасників банківського конгломерату перед третіми особами, що становлять десять і більше відсотків від власного капіталу діючих станом на звітну дату;

6) інформацією щодо концентрацій діяльності БГ за секторами (банківська, депозитарна, страхова та ін.).

7) звітністю щодо внутрішньо-групових операцій (операції між учасниками БГ). Було б доречним щоб ця звітність відображала лише значні операції між учасниками БГ, що проведені у звітному кварталі, та залишок за операцією на останній день звітного кварталу, а також містила інформацію, зокрема про такі операції: кошти розміщені на кореспондентських рахунках, кошти в розрахунках, вклади, кредити, боргові цінні папери, дебіторську заборгованість, гарантії та поручительства, надану заставу, доходи та ін.

8) звітність щодо концентрації ризиків для БГ з метою оцінки та контролю за концентрацією ризиків у БГ. У звіті БГ має відображатися інформація про найбільші суми вимог (експозиції) учасників банківської групи до одного контрагента/пов'язаної з БГ особи та всіх фінансових зобов'язань, наданих учасниками БГ щодо цього контрагента, у тому числі у розрізі балансових активів (боргові інструменти, інструменти капіталу, деривативи) та позабалансових зобов'язань (зобов'язання з кредитування, гарантії, ін.).

Також, з метою підвищення якості розкриття фінансової та пруденційної звітності, проведення подальших заходів щодо прозорості банківської та фінансової системи, Національному банку було б доречним зобов'язати банки крім індивідуальної звітності оприлюднювати на власних сайтах (інтернет-сторінках) також і консолідовану звітність БГ, до яких належать банки та є їх відповідальними особами.

Отже, наступними кроками регулятора у напрямку забезпечення транспарентності банківських груп є:

– визначення формату звітності для банківських груп, яку відповідальна особа БГ (банки) зобов'язані оприлюднювати, шляхом розміщення на сайті банку на щоквартальній основі (нормативи та складові розрахунку регулятивного капіталу, показники, що характеризують особливості діяльності банківської групи);

– закріплення в нормативно-правових актах обов'язку оприлюднення на сайті НБУ інформації про фінансові показники діяльності банківських груп.

На завершення дослідимо перспективи забезпечення транспарентності інших учасників фінансового ринку. Варто передбачити подальші кроки Національного

банку в напрямку забезпечення прозорості банківського сектору у зв'язку із майбутніми змінами у моделі регулювання фінансового сектору внаслідок ухвалення Верховною радою України Закону про «спліт» (законопроект № 1069-2), яким передбачається передача функцій з регулювання страхових, лізингових, фінансових компаній, кредитних спілок, ломбардів та бюро кредитних історій від Нацкомфінпослуг до Національного банку, останній має здійснити заходи щодо прозорості інших учасників фінансового ринку з липня 2020 року.

Водночас, для реалізації цього закону, потрібно буде ухвалити низку нормативних актів, які будуть розроблені з урахуванням стандартів ЄС, та, щонайменше, будуть містити вимоги до діяльності учасників фінансового ринку, зокрема щодо:

- прозорості структури власності та визначення кінцевого бенефіціара фінансових установ;
- достатності капіталу;
- ділової репутації власників та керівників установ;
- підтвердження та законності джерел коштів для ведення бізнесу;
- корпоративного управління;
- вимоги до складання, подання звітності та порядку її розкриття;
- дотримання законодавства у сфері фінансового моніторингу;
- ринкової поведінки (у тому числі щодо правдивої та достовірної інформації про надані послуги) та захисту прав споживачів.

Запровадження розширених вимог щодо систематичного розкриття небанківськими учасниками ринку додаткової інформації забезпечить прозорість фінансового сектора, створить умови для конкуренції в сегменті якісного надання фінансових послуг та його інвестиційної привабливості. Останнє, очікувано, сприятиме захисту споживачів фінансових послуг та запобіганню незаконним практикам на фінансовому ринку і стане фундаментом стабільного розвитку фінансових ринків України.

ВИСНОВКИ

У зв'язку зі здійсненням нагляду за діяльністю банківських груп на консолідованій основі, розширення повноважень Національного банку в сфері нагляду за небанківськими фінансовими установами (страхові, лізингові, фінансові компанії, кредитних спілок, ломбардів та бюро кредитних історій) заходи, що здійснює Національний банк у частині підвищення транспарентності банків мають бути поширені на діяльність банківських груп та на небанківські фінансові установи. Таким чином, Національний банк має запровадити нові регуляторні вимоги до підвищення прозорості діяльності банківських груп та діяльності небанківських фінансових посередників. Зазначені дії встановлять єдині підходи та стандарти до розкриття інформації щодо діяльності фінансових установ, а також сприятимуть поступовій гармонізації норми національного законодавства з вимогами ЄС.

Розширення переліку публічної звітної інформації та встановлення належної періодичності звітування забезпечить стабільне функціонування фінансового ринку, а також підвищить довіру до фінансової системи з боку користувачів фінансових послуг. Зазначені заходи також сприятимуть прийняттю менеджментом фінансових установ більш обґрунтованих/зважених рішень при визначенні стратегії їх розвитку, а також забезпечуватимуть подальшу розбудову конкурентного середовища у сфері надання фінансових послуг.

SUMMARY

The article analyzes requirements of the National Bank of Ukraine for transparency of banks, banking groups and non-banking financial market participants. Transparency development process in the Ukrainian banking sector considered in a dynamic and in context of the EU's transparency requirements.

Authors came to conclusion that the National Bank of Ukraine have to extended last achievements at banks transparency issues on activities of banking groups and to non-banking financial institutions. This conclusion based

on rudiments of effective supervision of banking groups on a consolidated basis, as well as the adoption by the Verkhovna Rada of Ukraine of the Law on "Split". This law extends the National Bank's responsibility in the supervision of non-banking financial institutions (insurance, leasing, financial companies, pawnshops and credit bureaus) since July 2020. Therefore, the National Bank should introduce new regulatory requirements to increase the transparency of banking groups and non-bank financial intermediaries. These reforms will establish uniform approaches and standards for disclosure of information on the activities of financial institutions, as well as provide the harmonization of national legislation with EU requirements.

Expanding the list of public reporting information and establishing proper reporting intervals will ensure the stable functioning of the financial market and will increase the confidence in the financial system by the users of financial services. These measures will also help management of the financial organization to make informed decisions in defining their development strategy. Besides, they will provide further development of the competitive environment in the financial services industry.

Key words: *transparency of banking system, transparency requirements, bank, banking group.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України // Національний банк України. - Постанова від 24.10.2011 № 373
2. Про встановлення переліку інформації, що підлягає обов'язковому опублікуванню банками України // Національний банк України. - Постанова від 15 лютого 2018 р. №11
3. Про затвердження Положення про порядок регулювання діяльності банківських груп // Національний банк України. – Постанова від 20.06.2012 № 254.
4. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями// Національний банк України. – Постанова від 30.06.2016 № 351.
5. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні // Національний банк України. – Постанова від 28.08.2001 № 368
6. Про затвердження Положення про порядок встановлення Національним банком України лімітів відкритої валютної позиції та контроль за їх дотриманням банками // Національний банк України – Постанова від 12.08.2005 № 290
7. Про затвердження Положення про здійснення оцінки стійкості банків і банківської системи України, затвердженого постановою Правління Національного банку України // Національний банк України – Постанова від 22.12.2017 №141
8. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: A Revised Framework - Comprehensive Version [Electronic resource] // Basel Committee on Banking Supervision. - June 2006 - <https://www.bis.org/publ/bcbs128.pdf>
9. Basel III: Finalising post-crisis reforms [Electronic resource] // Basel Committee on Banking Supervision. - December 2017 - <https://www.bis.org/bcbs/publ/d424.pdf>
10. Гаркуша Ю.О. Прозорість діяльності Національного банку України // Гаркуша Ю.О. - Гроші, фінанси і кредит. - Випуск 20, 2018. – С. 226-229.
11. Наливайко Л., Романов М. Поняття, ознаки та значення прозорості в контексті євроінтеграції [Електронний ресурс] // Л. Наливайко, М. Романов – Режим доступу: http://vjhr.sk/archive/2016_4/part_1/26.pdf
12. Савченко Т.Г., Миненко Л.М. Забезпечення прозорості діяльності банківських груп в Україні. Прозорість публічних фінансів – протидія корупції: монографія / за ред. д.е.н., Школьник І.О. та д.е.н., Савченка Т.Г. Суми: Ярославна, 2018. 186 с. С. 123-140.
13. Стратегія Національного банку України [Електронний ресурс]// НБУ. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=64754192>
14. Прозорість. Глосарій банківської термінології [Електронний ресурс] // Національний банк України – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123690
15. Прозорість влади в контексті європейської інтеграції України: конспект лекції до короткотермінового семінару в системі підвищення кваліфікації кадрів: Уклад. Е.А.Афонін, О.В.Сушій. - К.: Вид-во НАДУ, 2010. - 48 с. - Режим доступу: <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/transparentnist.pdf>